



Врахування закордонного досвіду в сфері бухгалтерського обліку вимагає проведення порівняльного аналізу особливостей облікового відображення валютних операцій в банках в Україні та за кордоном з метою виявлення позитивних рис в іноземній практиці та врахування можливостей їх впровадження у вітчизняну практику. В даному напрямі цікавим є досвід Республіки Польщі (далі – Польщі), яка є географічним сусідом України, має схожі риси побудови системи бухгалтерського обліку з нашою країною та банківська система якої є однією з найбільш привабливих у Східній Європі.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** В Україні дослідженню окремих питань діяльності банків на валютному ринку присвячені праці В.І. Міщенко, А.М. Мороза, М.І. Савлука, А.С. Філіпенка, В.А. Ющенко. Заслужують на увагу дослідження зарубіжних фахівців: М.К. Бункіної, О.Л. Красавіної, І.Я. Носкової, М.Пєбро, Д.Ю. Піскулова, І.Н. Платонової, К.Редхеда, Дж. Сінкі, В.М. Уоскіна.

Питання обліку й аналізу валютних операцій комерційних банків України порушувалися в дисертаціях Н.Б. Литвин (2000 р.) [6] та А.В. Максименко (2002 р.) [7].

Праці переважної більшості вказаних фахівців присвячені дослідженню тенденцій розвитку валютного ринку та діяльності його суб'єктів. Значно менше уваги приділяється аналізу проблем, з якими стикаються банки в процесі діяльності на валютному ринку. Фахівці з бухгалтерського обліку і аналізу зосереджують свою увагу на дослідженні основних банківських операцій, зокрема кредитних і депозитних. В той же час питання обліку та аналізу банківських валютних операцій досліджені недостатньо, а багато методичних аспектів залишаються неврегульованими.

**Метою дослідження** є розгляд основних положень обліку валютних операцій в банках України та Польщі, виявлення їх особливостей в кожній країні.

**Викладення основного матеріалу дослідження.** В Польщі, як і в Україні, банки укладають угоди і здійснюють операції в іноземній валюті. Проте в Польщі банківські трансакції обмежуються тільки валютами, що можуть бути обмінені. Перелік валют, що можуть обмінюватися, визначає Національний банк Польщі (далі – НБП). Приватні банки мають в своїх валютних активах і пасивах обмежені види валют: євро (EUR), долар США (USD), швейцарський франк (CHF), британський фунт (GBR) [1, С. 416].

Національний банк України (далі – НБУ) встановлює офіційний курс гривні до вільно конвертованих валют та іноземних валют інших країн, які є головними зовнішньоекономічними партнерами України, до інших іноземних валют та спеціальних прав запозичення. Таким чином, перелік валют, з якими здійснюються операції банками в Україні, не обмежується. Причому офіційний курс гривні до іноземних валют встановлюється без зобов'язання здійснювати за ним операції з купівлі–продажу іноземної валюти і використовується резидентами та нерезидентами для здійснення бухгалтерського обліку операцій з іноземною валютою, складання бухгалтерської та статистичної звітності НБУ.

В Польщі господарські операції, здійснювані в іноземних валютах, переважно стосуються:

- оплати товарів за імпортними та експортними операціями та пов'язаними з цими операціями купівлею і продажем іноземної валюти банку;

- надання і обслуговування кредитів в іноземній валюті;

- здійснення інвестицій в країну як іноземними суб'єктами (нерезидентами), так і вітчизняними суб'єктами (резидентами), що проводять свою діяльність за кордоном;

- отримання і переказу грошових надходжень в різних валютах та інших трансфертах;

- прийняття депозитів від клієнтів і ведення для них рахунків в іноземній валюті і здійснення платіжних операцій за дорученням клієнтів;

- придбання іноземних цінних паперів банком для власних потреб або для клієнтів банку;

- купівлі і продажу грошових знаків (банкнот) в касах банку за національну валюту;

- участі банку в глобальному ринку обміну валют форекс (від foreign exchange).

Перелік операцій комерційних банків України з іноземною валютою практично ідентичний. Відповідно до Положення про порядок надання банкам і філіям іноземних банків генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій [8], комерційні банки отримують від НБУ генеральні ліцензії для здійснення таких валютних операцій:

- неторговельні операції з валютними цінностями;

- операції з готівковою іноземною валютою та чеками (купівля, продаж, обмін, прийняття на інкасо), що здійснюються в касах і пунктах обміну іноземної валюти банків;
- операції з готівковою іноземною валютою (купівля, продаж, обмін), що здійснюються в пунктах обміну іноземної валюти, які працюють на підставі укладених банками агентських договорів з юридичними особами резидентами;
- ведення рахунків клієнтів (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України;
- ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті;
- ведення кореспондентських рахунків банків (нерезидентів) у грошовій одиниці України;
- відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України та банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними;
- залучення та розміщення іноземної валюти на валютному ринку України та міжнародних ринках;
- торгівля іноземною валютою на валютному ринку України та міжнародних ринках;
- залучення та розміщення банківських металів на валютному ринку України та міжнародних ринках;
- торгівля банківськими металами на валютному ринку України та міжнародних ринках;
- валютні операції на валютному ринку України на міжнародних ринках, які належать до фінансових послуг відповідно до чинного законодавства.

Внаслідок здійснення валютних операцій в комерційному банку постійно змінюється співвідношення залишків на рахунках в іноземній валюті, які формують активи та пасиви (з урахуванням позабалансових вимог та зобов'язань за незавершеними операціями). Це співвідношення називають валютною позицією банку. Якщо сума всіх рахунків у конкретній валюті балансується, маємо закриту валютну позицію. Різниця між залишками коштів у іноземній валюті, що формують активи та пасиви у відповідних валютах, забезпечує відкриту валютну позицію. Саме така ситуація не виключає можливості отримати додаткові прибутки або зазнати додаткових збитків у разі зміни обмінних курсів валют [2].

Відкриті валютні позиції призводять до валютних ризиків. Банк для уникнення валютного ризику повинен мати закриту валютну

позицію. Однак така ситуація можлива тільки в теорії. Відсутність рівноваги означає, що валютна стаття є відкритою і у банку може виникати довга чи коротка відкрита валютна позиція (рис. 1).

<i>Довга відкрита валютна позиція</i>		<i>Коротка відкрита валютна позиція</i>	
Заборгованість	Зобов'язання	Заборгованість	Зобов'язання
	Довга позиція	Коротка позиція	

*Рис. 1. Схематичне відображення виникнення довгої та короткої відкритої валютної позиції*

Отже, відкрита валютна стаття – це довга чи коротка позиція. У випадку довгої статті при зростанні курсу виникає дохід і витрати при зменшенні курсу. Довга позиція визначається як додатна позиція чи «надмірні закупівлі» – це гра на зростання курсу. Зростання курсу – це дохід, зниження – це витрати з точки зору різниць в курсі. У випадку короткої статті при зростанні курсу виникають витрати, дохід – при зниженні курсу. Коротка стаття визначається як від'ємна або «надмірний продаж» [1, С. 420].

До операцій банку, що впливають на величину відкритої валютної позиції, належать:

- купівля, продаж готівкової та безготівкової іноземної валюти, у т. ч. строкові операції, за якими виникають вимоги та зобов'язання в іноземних валютах, незалежно від способів та форм розрахунків за ними;
- нарахування, отримання, сплата іноземної валюти у вигляді доходів та витрат;
- надходження коштів в іноземній валюті до статутного капіталу;
- погашення банком безнадійної заборгованості в іноземній валюті;
- формування резервів в іноземній валюті за рахунок витрат;
- купівля–продаж основних засобів та товарно-матеріальних цінностей за іноземну валюту;
- інші обмінні операції з іноземною валютою.

Не впливають на величину відкритої валютної позиції операції в іноземній валюті, які здійснюються в тій самій валюті [2].

Закон України «Про Національний банк України» також визначає таке поняття як «валютна позиція» [4, р. 1, ст. 1]. Відповідно до

законодавства, це співвідношення вимог та зобов'язань банку в кожній іноземній валюті та в кожному банківському металі. При їх рівності позиція вважається закритою, при нерівності – відкритою. Відкрита позиція є короткою, якщо обсяг зобов'язань за іноземними валютами та банківськими металами перевищує обсяг вимог, і довгою, якщо обсяг вимог за іноземними валютами та банківськими металами перевищує обсяг зобов'язань.

Щодо безпосередньо обліку, у міжнародній практиці досі не існує єдиної універсальної схеми обліку валютних операцій, і зарубіжні країни у своїх національних системах бухгалтерського обліку використовують різні методи відображення у фінансовій звітності операцій з іноземною валютою. Найпоширеніші з них наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

*Основні методи відображення у фінансовій звітності операцій з іноземною валютою*

№ з/п	Назва методу	Характеристика
1	Метод обліку за курсом на дату закриття	Всі операції з іноземною валютою відображаються у обліку за курсом на дату балансу
2	Метод оборотно-необоротної оцінки	Поточні активи та пасиви переоцінюються за курсом на дату балансу, а довгострокові – відображаються за історичною вартістю
3	Монетарно-немонетарний метод	Розподіл статей балансу на монетарні та немонетарні за грошовою ознакою
4	Темпоральний метод	Полягає в оцінці активів та пасивів за поточними (або майбутніми) цінами за курсом на дату звітності, а статті, що виражені за історичною вартістю, відповідно за курсом на дату відображення в обліку

Вибір методу обліку валютних операцій здійснюється країною самостійно, розглянемо їх особливості в Польщі та Україні.

*Особливості обліку операцій в іноземній валюті в Польщі.* Валютний курс, встановлений на валютному ринку Польщі, називається ліквідним курсом. Співвідношення на даному ринку можуть бути порушені інтервенціями НБП, що здійснює грошову політику і може

керувати додатковим продажем чи пропозицією у валюті операції купівлі чи продажу певної валюти. Попит на злотий, і відповідно курс валюти залежить від багатьох чинників, зокрема і від приватизаційних процесів та різних фондів допомоги Європейського Союзу. Найсильнішими важелями валютного впливу, на думку польських вчених, є іноземні інвестори, які здійснюють безпосередні інвестиції або розміщують надлишки своїх коштів на фінансовому ринку [1, С. 418].

Для облікових і контрольних потреб існує необхідність перерахунку валютних залишків за одним курсом, який встановлений і оголошений НБП. Середній курс – це еквівалент одиниці іноземної валюти, обчислений в національній валюті. Різниця в оцінці валютних статей в банках за середнім курсом НБП відноситься на фінансовий результат. Курсова різниця в оцінці є різницею, що виникає з переведення в національній валюті тієї самої кількості одиниць іноземної валюти за різними курсами на поточну і попередню дату. Оцінка валютних статей на кінець дня здійснюється за такою формулою:

$$\text{Курсова різниця} = (З + В) \times (K_n - K_{n-1}), \quad (1)$$

де З – залишки коштів у валюті (активів чи пасивів);

В – залишки відсотків за вкладками у валюті;

$K_n, K_{n-1}$  – курс валюти відповідно за поточний і попередній період.

Під час здійснення операцій в іноземній валюті виникає необхідність її облікового відображення у валюті господарської операції і національній валюті. Закон про бухгалтерський облік Польщі допускає відсутність зазначення в обліковому документі вартості в національній валюті, якщо в процесі перетворення в облік даних, виражених в натуральних одиницях (отже, в валюті) настає їх оцінка, підтверджена відповідними даними. Сформульована також вимога, що результат перетворення відображається безпосередньо в документі, якщо система перетворення даних підтверджує автоматичний перерахунок іноземних валют на польську валюту, а здійснення такого перерахунку підтверджує відповідний документ. Облікові документи в банках складаються в національній чи іноземній валюті. Облік валютних операцій виконує такі завдання:

- відобразити господарські операції в натуральній валюті;
- визначити результат від валютних операцій, що виникає внаслідок переоцінки валютних статей;
- встановити валютну позицію і позицію ліквідності;
- визначити валютний ризик і розмір такого ризику.

Господарські операції в іноземних валютах є операціями, що формуються у валютах інших, ніж валюта банку. Валютна стаття повинна бути переоцінена в одну валюту. Всі валютні елементи звітності повинні бути переоцінені з використанням поточного середнього курсу валют на дату складання балансу. Проте для надходжень і витрачань коштів повинен бути використаний курс здійснення господарської операції.

Валютні господарські операції, зважаючи на перераховані завдання, обліковуються на рахунках у валюті і на рахунках злотих. Зважаючи на те, що для статті у валютах і їх рівноваги в злотих не існує натуральної сторони, протиставної для тієї ж самої валюти, механізм обліку полягає в двосторонньому обліку на протиставних рахунках, визначених як технічні відповідники злото-валютні:

Рахунок 590 «Позиція обміну» – рахунок, що протиставлений для обліку валютних операцій, записаних на валютних рахунках. За кредитом записуються позиції, якщо валютні засоби підлягають зменшенню, за дебетом рахунку – якщо відбувається збільшення валюти. Зміст рахунку відповідає статті валютної позиції або інформує про стан валюти, що становлять валютні статті. Рахунок ведеться окремо для різних видів валют. Рахунок має завжди дебетове сальдо, адже не можна валюти продати більше, ніж її є.

Рахунок 599 «Рівновага статей обміну» – рахунок протиставлений до обліку валютних операцій в еквіваленті злогого або в цінах господарської операції і до обліку курсових різниць, що виникають з переоцінки залишків валютних статей або виявлення «запасу» за обов'язковим або середнім курсом НБП. Рахунок реєструє в функціональній валюті (злотих) здійснювані валютні операції. За кредитом рахунку відображаються операції щодо зростання залишку коштів в курсі трансакції (ціна – курс придбання, коли відбувається зростання запасів валюти в кореспонденції з рахунком злотих і нарахування позитивних курсових різниць (зростання вартості). За дебетом рахунку – еквівалент в злотих за курсом трансакції (ціна – курс продажу), коли відбувається зменшення валютних коштів і нарахування негативних курсових різниць. У випадку, коли відбувається обмін в двох валютах, облік здійснюється за середнім курсом. Але це не є курс господарської операції, оскільки польська валюта в трансакції не бере участь.

В результаті механізму функціонування технічних рахунків обчислюються:



- рахунки валют і валютні статті, обчислені за курсом дня (середнім курсом);
- еквівалент валютної позиції, вираженої в оцінці (вирівнюванню) на кінець дня вартості запасу валютної статті за середнім курсом;
- результат валютної зміни, який є результатом наслідку створеної за господарською операцією курсової різниці або різниці між курсом трансакції і курсом «запасу» і результату перерахунку валютних статей на кінець дня за середнім курсом. Результат курсових різниць відноситься з рахунку еквівалента позиції обміну на рахунки різниць і відображається на рахунку доходів і витрат як результат з позиції обміну.

В той же час усунення рахунків технічних не порушує балансової рівноваги; валютні рахунки за середнім курсом дорівнюють позиції обміну за середнім курсом.

Рахунки статей обміну і еквівалентів обміну в основному мають такі аналітичні розрізи: заборгованість до отримання; зобов'язання; власні придбані джерела; власні продані джерела.

*Особливості обліку операцій в іноземній валюті в Україні.* Відповідно до Інструкції з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України [5], бухгалтерський облік операцій в іноземній валюті банк здійснює в подвійній оцінці, а саме в номінальній сумі іноземної валюти, щодо якої встановлюється офіційний курс гривні до іноземних валют, та гривневою еквіваленті за офіційним курсом. Проте не зважаючи на те, що План рахунків бухгалтерського обліку банків України забезпечує мультивалютний облік операцій банків (суть якого полягає в обліку операцій в іноземній валюті за тими самими рахунками, що і операцій у гривні), доходи і витрати (нараховані, отримані, сплачені) в іноземній валюті відображаються в бухгалтерському обліку за рахунками класів 6 і 7 Плану рахунків тільки в національній валюті за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату їх визнання.

Аналітичний облік активів і зобов'язань в іноземній валюті, реалізованих та нереалізованих результатів за операціями в іноземній валюті, відкритих валютних позицій та їх гривневих еквівалентів здійснюється в розрізі кодів валют [5].

В основу бухгалтерського обліку валютних операцій в Україні покладено монетарно-немонетарний метод [3]. Операції в іноземній валюті та банківських металах відображаються у валюті, в якій подається фінансова звітність, шляхом перерахунку суми в іноземній валюті із застосуванням офіційного курсу гривні до іноземних валют

на дату визнання активів, зобов'язань, власного капіталу, доходів і витрат.

На кожен наступний після визнання дати балансу:

1) усі монетарні статті в іноземній валюті відображаються в бухгалтерському обліку за офіційним курсом гривні до іноземних валют під час кожної зміни офіційного курсу;

2) немонетарні статті в іноземній валюті, що обліковуються за собівартістю, відображаються в бухгалтерському обліку за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату здійснення операції;

3) немонетарні статті в іноземній валюті, що обліковуються за справедливою вартістю, відображаються в бухгалтерському обліку за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату визначення їх справедливої вартості [5].

Зв'язок між операціями в іноземній та національній валютах здійснюється за допомогою рахунків групи:

380 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

3800 АП «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів» (відкриваються субрахунки за кожним видом валюти);

3801 АП (контррахунок) «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Рахунки валютної позиції та її еквівалента відображають позицію банку у відповідній валюті та вартість валюти, перераховану в гривні. Рахунок 3800 відкривається за кодами валют в іноземній валюті та в гривнях, а рахунок 3801 – лише в гривнях, аналітичний облік ведеться за видами валют.

Наведемо загальну порівняльну характеристику обліку валютних операцій в Польщі та Україні (табл. 2).

Таблиця 2

*Порівняння обліку операцій з іноземною валютою  
в Польщі та Україні*

Показник	Польща	Україна
Перелік валют	Визначає Національний банк відповідної країни	
Види валют для приватних банків	Обмежений	Більш ширший
Валютний курс	Середній курс	Офіційний курс
Переоцінка статей щодо зміни курсу	В кінці дня. Підлягають такі статті як залишки коштів у	На дату складання балансу. Підлягають такі статті як активи, зобов'язання,

	валюти (активів чи пасивів) та залишки відсотків за вкладками в валюті	власний капітал (якщо вони є монетарними)
Оцінка господарської операції	В іноземній валюті, це є валюта господарської операції	Одночасно в іноземній, і в національній валюті (мультивалютність), доходи і витрати відображаються тільки в національній валюті
Облік на рахунках	Полягає в двосторонньому обліку на протиставних рахунках, визначених як технічні відповідники	
Рахунки для обліку валютних операцій	590 «Позиція обміну» (в іноземній валюті) 599 «Рівновага статей обміну» (в злотих)	3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів» 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»
Облік курсових різниць	На рахунку доходів і витрат як результат з позиції обміну	На рахунку доходів і витрат як результат з позиції обміну і переоцінки валютних залишків

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** На основі порівняння особливостей здійснення валютних операцій в Польщі та Україні визначено, що в нашій країні комерційні банки здійснюють операції зі значно ширшим переліком валют. В частині облікового відображення основні відмінності стосуються обліку перерахунку операцій, які здійснюються в іноземній валюті, в національну валюту, а також переоцінці об'єктів, оцінених при складанні фінансової звітності. В той же час вважаємо, що вибраний в Україні монетарно-немонетарний метод відображення у фінансовій звітності операцій з іноземною валютою найкращим чином враховує традиції, рівень розвитку науки та економіки, історичний розвиток нашої держави в цілому та банківської системи зокрема.

### Список використаної літератури:

1. *Popowska E. Rachunkowość bankowa po zmianach / E.Popowska, W.Wsowski. – Warszawa, 2008.*

2. *Васюренко О.В.* Банківські операції : навч. посібник / *О.В. Васюренко*. – 6-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 318 с.
3. Облік і аудит у банках : підручник / *А.М. Герасимович, Л.М. Кіндрацька, Т.В. Кривов'яз* та ін. ; за заг. ред. проф. *А.М. Герасимовича*. – К. : КНЕУ, 2004. – 536 с.
4. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України, 1999. – № 29 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
5. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України, затверджена Постановою Правління НБУ від 17.11.2004 № 555 (у редакції постанови Правління НБУ від 05.11.2013 № 437) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2008-13>.
6. *Литвин Н.Б.* Облік і аналіз валютних операцій комерційних банків України : автореф. дис. ... к.е.н. : 08.06.04 / *Н.Б. Литвин* ; Терноп. акад. нар. госп-ва. – Т., 2000. – 20 с.
7. *Максименко А.В.* Облік і аналіз валютних операцій в комерційних банках : автореф. дис. ... к.е.н. : 08.06.04 / *А.В. Максименко* ; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2002. – 18 с.
8. Положення про порядок надання банкам і філіям іноземних банків генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій, затверджене Постановою Правління НБУ від 15.08.2011 р. № 281 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1054-11/print1389910490924739>.

БЕЗРУЧУК Світлана Леонідівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аналізу за видами економічної діяльності Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- міжнародні аспекти обліку;
- проблеми викладання бухгалтерського обліку;
- якість бухгалтерської інформації.

ГРАБЧУК Ірина Леонідівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

– проблемні питання операцій з придбання підприємств, комп'ютеризації бухгалтерського обліку, обліково-аналітичного забезпечення діяльності комерційних банків.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2014